

university of
 groningen

faculty of behavioural
 and social sciences

It giet oan!

De discussie over de positie van het Fries in het basisonderwijs in het
 begin van de 20ste eeuw

M. D. Gezelle Meerburg

S3746879

Begeleider: dr. L. van Haften

2° beoordelaar: dr. D. D. van Bergen

BA Academische Opleiding Leraar Basisonderwijs

Rijksuniversiteit Groningen

Juni 2022, Groningen

Abstract

In the first half of the 20th century the Frisian language was introduced in primary schools in Friesland, The Netherlands. First introduced in 1907, the Frisian language was an extracurricular activity for these primary schools. This was followed by a struggle between pro- and antagonists of Frisian education in schools. Those against Frisian education believed Dutch was more important and the Netherlands had to become a nation unified under a single language, fed by growing nationalism in the country. They were frightened Frisian would become more apparent than Dutch. Lastly, Frisian was deemed unnecessary and confusing for children, that could mix the languages. Those in favour of Frisian education did not agree with their arguments. They believed Frisian would enrich the Dutch language acquisition. In addition the Frisian language would help preserve Frisian culture and heritage. Advocates for Frisian education wanted to resolve different misunderstandings and bias towards Friesland and the Frisian language. The ultimate goal, Dutch and Frisian co-existing and enhancing each other. So Frisian people could identify and express their self in their Dutch and their Frisian heritage. This internal struggle of identifying as Frisian or Dutch led to multiple conflicts but in the end, Frisian was introduced as an optional course in the curriculum in 1937.

Inhoud

Inleiding	4
Methode.....	8
Voorzichtige emancipatie (1905-1915).....	10
Fel nationalisme (1925-1934).....	15
Eerste successen (1935-1940)	21
Conclusie.....	26
Discussie.....	28
Archieven	29
Literatuurlijst.....	29

Inleiding

Verschillende historici hebben gewezen op de belangrijke rol van taal in het vormen van nationale identiteiten. Met de ontwikkeling van natiestaten in de 18^e eeuw werd het idee gangbaar dat een volk dat geen taal had zich geen natie mocht noemen. Zo wees Anderson op de rol van een gemeenschappelijke taal in het vormen van natiestaten als ‘ingebeelde gemeenschap’ (imagined community) en als politieke en sociale constructie.¹ Ook Hobsbawm wees in zijn invloedrijke werk over natievorming in Europa op de rol van taalpolitiek.² Hobsbawm definieert de natie als een gebied met landsgrenzen waarin individuen leven onder dezelfde regels en wetten. Universele geletterdheid, politieke mobilisatie en taalnationalisme waren nodig om de natie te vormen. Een natiestaat vroeg om één taal, die gesproken werd door de hele bevolking. Minderheidstalen kregen in dit proces steeds minder ruimte. Taal en nationalisme waren sterk met elkaar verbonden.³ De nationale talen werden geprezen om hun superioriteit en schoonheid, terwijl andere talen, waaronder minderheidstalen, weggezet werden als inferieur. Taal werd ingezet om de nationale cultuur en identiteit te versterken. Het invoeren van een standaardtaal zou moeten betekenen dat iedereen dezelfde thuistaal zou hebben. In de politieke discussie ontstond de strijd over welke taal dominant werd in het land.

Hoewel eenvormigheid in taalgebruik een ideaal was in het proces van natievorming, was de realiteit dat vele landen niet één taal hadden, maar veel meer talen. Ondanks dat er een standaardtaal werd gekozen, bleven minderheidstalen bestaan. Hobsbawm benoemde dat het onderwijs zich in de twintigste eeuw had ontwikkeld als een belangrijke ruimte voor taalpolitiek. In het onderwijs was vooral ruimte voor de standaardtaal en weinig tot geen ruimte voor andere talen. Welke taal er gesproken werd in het onderwijs werd vooral politiek bepaald. De taal die dominant was in de politiek was ook de taal die gesproken en gedoceerd werd in het onderwijs. De overheid bepaalde waar en in welke mate een taal ingezet werd. Taal was dus een politiek vraagstuk en werd ingezet in de politieke machtsstrijd. Belangrijk bij het vormen van een natie was het taalbeleid dat gehanteerd werd.⁴ Doel was om één taal te hebben in het land en om dit te bereiken waren taalplanningsmaatregelen nodig en moest het onderwijs hervormd worden. Zo werd in Oostenrijk de nadruk gelegd op Duits, waarbij die

¹ Anderson, B. (1983). *Imagined Communities* (Gereviseerd ed.). Verso

² Hobsbawm, E. (1996). Language, Culture, and National Identity. *Social Research*, 63(4), 1065–1080.

³ Hawkey, James and Langer, Nils. "5 Language policy in the long nineteenth century: Catalonia and Schleswig". *Current Trends in Historical Sociolinguistics*, Warsaw, Poland: *De Gruyter Open Poland*, 2016, pp. 81-107. <https://doi.org/10.1515/9783110488401-008>

⁴ Rutten, Gijsbert. *Language Planning as Nation Building: Ideology, Policy and Implementation in the Netherlands, 1750–1850*. *John Benjamins Publishing Company*, 2019.

taal centraal stond in het onderwijs en het taalbeleid.⁵ Hetzelfde gebeurde in de taalplanningsmaatregelen in Spanje: ook hier werd het onderwijs ingezet om de taal van de natie te versterken.⁶

Ook in de ontwikkeling van Nederland als natiestaat speelde onderwijs een belangrijke rol.⁷ In 1801 kwam het onderwijs onder invloed van het landsbestuur en werd het onderwijs steeds centraler geregeld. In 1804 en 1805 werden de ‘schrijftaalregelingen’ in Nederland gepubliceerd, waar de eerste officiële Nederlandse spelling en grammatica geschreven stonden. In 1814 werd het Nederlands tot landstaal en administratieve taal benoemd. In het onderwijs bleef Latijn de belangrijkste taal. In 1848 werd de vrijheid van onderwijs voor het eerst beschreven in de Grondwet.⁸ Als gevolg hiervan begonnen Kamerleden in 1855 vragen te stellen over de positie van het Nederlands in het onderwijs. In 1876 werd het Latijn als standaardtaal afgeschaft en ontstond het schoolvak Nederlands. In de tweede helft van de negentiende eeuw kwam het massaonderwijs in Nederland tot stand, waardoor de invloed van het Nederlands steeds groter werd. Voor 1901 gingen lang niet alle kinderen naar school. Het onderwijs werd steeds grootschaliger en georganiseerder. In 1901 werd de leerplicht ingevoerd.⁹

De ontwikkeling naar een eentalig onderwijsstelsel had gevolgen voor de positie van de Friese taal. Het Fries ontstond al in de vroege Middeleeuwen.¹⁰ De taal had meerdere functies: spreektaal, schrijftaal en bestuurstaal. Maar in de loop van de 16^e eeuw verdween het Fries steeds meer naar de achtergrond. Er kwam een einde aan de ‘Friese vrijheid’ door de machtsovername van Albrecht van Saksen.¹¹ Er waren maar weinig mensen die de taal nog schreven en de taal werd beperkt tot gebruik in huiselijke kringen en op het platteland. De

⁵ Rutten, Gijsbert. *Language Planning as Nation Building: Ideology, Policy and Implementation in the Netherlands, 1750–1850*. John Benjamins Publishing Company, 2019.

⁶ Rutten, Gijsbert. *Language Planning as Nation Building: Ideology, Policy and Implementation in the Netherlands, 1750–1850*. John Benjamins Publishing Company, 2019.

⁷ Rutten, Gijsbert. *Language Planning as Nation Building: Ideology, Policy and Implementation in the Netherlands, 1750–1850*. John Benjamins Publishing Company, 2019.

⁸ Bijsterveld, S. Van. “Een vergeten episode uit de schoolstrijd: de ontdekking van ‘openbaar’ en ‘bijzonder’ onderwijs**”*. *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, vol. 4, nr. 3, 2013, pp. 16–32.

⁹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. “Geschiedenis”. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksoverheid.nl, 3 maart 2016, www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/organisatie/geschiedenis, geraadpleegd op 30 mei 2022

¹⁰ Afûk. (z.d.). *Geschiedenis van het Fries*. Geraadpleegd op 18 maart 2022, van <https://afuk.frl/nl/over-het-fries/skiednis-fan-it-frysk/>; Mercator. (2007). *Frisian - The Frisian language in education in the Netherlands* (Nr. 4). Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning. https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/regional_dossiers/frisian_in_netherlands_4th.pdf; Joke Corporaal, *Salang't de beam bloeit*. 800-hjoed. *Bornmeer/Tresoar*, 2018.

¹¹ Buijtenen, M. V. (1988). *O. Vries, Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid*. *BMGN - Low Countries Historical Review*, 103(3), 440. <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.2992>.

schrijftaal begon op te bloeien in de 19^e eeuw,¹² mede door de opkomst van het volkstoneel. Er ontstond een Friese taalbeweging rond de gebroeders Halbertsma parallel aan romantische bewegingen in het buitenland (Duitsland, Frankrijk, Engeland). De taal werd weer meer en door mensen op schrift gebruikt, en het idee van het Fries als taal die het waard was om zich te emanciperen werd vanaf ongeveer 1820 opgepakt, met name door kringen rond de gebroeders Halbertsma die in 1827 het Friesch Genootschap oprichtten. In 1844 werd het ‘Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse’ opgericht, met als doel de positie van de Friese taal te versterken.¹³ Het Selskip bestond voornamelijk uit plattelandselite, met name onderwijzers, die zich wilden inzetten voor Friesland en de Friese taal. Door toedoen van beide genootschappen en met name door de tijdschriften die ze uitgaven kon het Fries zich verspreiden onder de mensen en zich verder emanciperen. Tussen 1900 en 1920 werden meer organisaties als het Selskip opgericht, elk met eigen tijdschriften. Er kwamen aparte organisaties voor studenten, Friezen buiten Friesland, protestanten, jongeren, rooms-katholieken, socialisten en gereformeerden. Tussen 1900 en 1940 kwamen er meer dan dertig nieuwe Friestalige tijdschriften bij.¹⁴ Daarin was al een begin van de latere verzuiling zichtbaar, en werd ook duidelijk dat de belangstelling voor de Friesnationale beweging groeide.

Door deze toenemende belangstelling voor het Fries kwam aan het begin van de 20^e eeuw dan ook de vraag op welke positie het Fries in het onderwijs moest krijgen. De vraag naar Fries taalonderwijs zorgde voor een politieke taalstrijd met zowel voor- als tegenstanders. Het Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse zette zich in voor Fries taalonderwijs – met enig resultaat. Andere namen voor Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse zijn Frysk Selskip, Ald Selskip en Selskip 1844. In deze scriptie wordt de benaming Selskip gebruikt. In 1907 werd er een subsidie toegekend aan het ‘Selskip’, voor onderwijs in het Fries op school, buiten de schooluren om in de winter.¹⁵ Dit werd ‘winterskofft’ genoemd. In de zomer werden geen Friese lessen buiten schooltijd gegeven zodat leerlingen hun ouders konden helpen bij het werken. Iemand die zich sterk maakte voor het Fries taalonderwijs was Pieter de Clercq (1849-1934), een Amsterdamse bankier en grootgrondbezitter in Friesland. Hij was voorzitter van de commissie die het ‘winterskofft’

¹² Afûk. (z.d.). Geschiedenis van het Fries. Geraadpleegd op 18 maart 2022, van <https://afuk.frl/nl/over-het-fries/skiednis-fan-it-frysk/>.

¹³ Hemminga, P. "Fryslân: fêstens en feroaring." De Fryslannen (2008).

¹⁴ Joke Corporaal, Salang't de beam bloeit. 800-hjoed. *Bornmeer/Tresoar*, 2018.

¹⁵ De Groot, P. (2007, 27 november). 'Hoeden en bedaard' met Friese les. Leeuwarder Courant. Geraadpleegd op 18 maart 2022, van <http://www.fvu-frl.eu/2007/P-07-11-27-Hoeden.bedaard.html>

moest voorbereiden, dat wil zeggen Fries onderwijs in de winterperiode. Het eerste ‘winterskofft’ was een succes, maar dit succes was niet blijvend. Nog steeds waren er veel voor- en tegenstanders van Fries taalonderwijs.

Dit onderzoek heeft als doel om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de discussie omtrent het Fries taalonderwijs in de eerste helft van de twintigste eeuw. Er is tot op heden in beperkte mate onderzoek gedaan naar de positie van het Fries in het basisonderwijs. Gorter heeft vooral onderzoek gedaan naar de positie van het Fries in het onderwijs vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw.¹⁶ Hij toont aan dat er sprake was van een vreedzame strijd tussen de provinciale overheid, de landelijke overheid en een zwakke taalbeweging. In deze scriptie ligt de nadruk vooral op ontwikkelingen voor 1950. Er is tot op heden weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het Fries taalonderwijs in de periode van 1905 tot 1940.

Het vraagstuk rondom taalonderwijs van minderheidstalen is erg politiek van aard. Om de taal en de status van de taal te bevorderen en te reguleren werden bepaalde politieke maatregelen en beleidsmaatregelen ingesteld door de overheid. Dit maakt de discussie taalpolitiek. Interessant is om te kijken naar hoe de taalpolitieke discussies over het Fries taalonderwijs zich ontwikkeld hebben in de periode van 1905 tot 1940. Er worden verschillende perspectieven belicht, van zowel voor- als tegenstanders van Fries taalonderwijs. Er wordt gekeken naar de initiatieven van de Friese taalbeweging om Fries op te nemen in het onderwijs en naar de respons daarop door de tegenstanders van Fries taalonderwijs. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: *Hoe heeft de taalpolitieke discussie omtrent het Fries taalonderwijs zich ontwikkeld in de periode 1905 tot 1940?* Om antwoord te geven op de hoofdvraag zijn enkele deelvragen opgesteld. Allereerst de deelvraag: *Welke initiatieven werden er genomen om Fries taalonderwijs te ontwikkelen in de periode 1905 tot 1940?* Op het moment dat deze deelvraag voldoende uitgewerkt is, is het mogelijk om de tweede deelvraag te beantwoorden, die als volgt luidt: *Welke voor- en tegenargumenten riepen deze initiatieven op?* Vervolgens kan de hoofdvraag beantwoordt worden.

¹⁶ Gorter, D. (2008). Developing a Policy for Teaching a Minority Language: The Case of Frisian. *Current Issues in Language Planning*, 9(4), 501–520. <https://doi.org/10.1080/14664200802364996>

Methode

Om deze vragen te beantwoorden wordt gebruik gemaakt van de methode van historisch onderzoek, waarbij historische bronnen geraadpleegd worden uit de periode 1905-1940. Voor deze historische analyse wordt gebruik gemaakt kranten. Deze kranten zijn digitaal doorzoekbaar door middel van de digitale archieven van Delpher, voor zowel Friese en landelijke kranten. Er wordt specifiek gezocht naar krantenartikelen betreffende de perspectieven op het Fries taalonderwijs, in zowel Nederlandse als Friese termen. Verwacht wordt dat de Nederlandse kranten vooral het perspectief van de Nederlandse overheid beschrijven en dat de Friese kranten meer informatie geven over het Friese perspectief.

Allereerst zijn er twee zoektermen vastgesteld, namelijk: ‘Frysk ûnderwiis’ en ‘Fries taalonderwijs’. Verwacht wordt dat deze termen de beste resultaten weergeven om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Daarna zijn er enkele filters ingesteld. Er is gekozen om gebruik te maken van de collectie ‘kranten’ en te zoeken in de periode ‘01-01-1905’ tot ‘31-12-1940’. De resultaten zijn gefilterd op datum. De eerste zoekterm, ‘Frysk ûnderwiis’, leverde 115 resultaten op. De tweede zoekterm, ‘Fries taalonderwijs’, leverde 56 resultaten op. Alle resultaten zijn gelezen en gesorteerd op relevant/niet relevant. Dit heeft tot een uiteindelijke selectie geleid van 50 artikelen. Deze artikelen zijn gebruikt in het onderzoek.

Tabel 1

Gebruikte zoektermen met totaal aantal zoekresultaten en gebruikt aantal zoekresultaten

Zoekterm	Totaal aantal zoekresultaten	Gebruikt aantal zoekresultaten
Frysk ûnderwiis	115	33
Fries taalonderwijs	56	17
Totaal	171	50

Tijdens het lezen van alle artikelen is gefilterd op relevantie voor het onderzoek. Voor het onderzoek was het nodig om voor- en tegenstanders van Fries onderwijs te onderscheiden. Artikelen die als relevant bestempeld werden, voldoen aan enkele criteria. Zo moeten de artikelen informatie bevatten over het Fries onderwijs, voor- en/of nadelen voor Fries onderwijs. Deze artikelen waren voornamelijk opiniestukken over de noodzaak van Fries taalonderwijs, vaak anoniem gepubliceerd. Voorstanders van Fries onderwijs schrijven

waarom zij willen dat het Fries ingevoerd wordt, benoemen tegenargumenten en weerleggen deze. Tegenstanders van Fries onderwijs schrijven waarom het Fries niet noodzakelijk is in het onderwijs. Het kan gaan om een opzichzelfstaand artikel of om een reactie op een eerder opiniestuk over Fries onderwijs. Alle voorargumenten, tegenargumenten en weerleggingen zijn per artikel en per jaartal systematisch genoteerd. Gedurende het lezen worden enkele vragen gesteld: welke argumenten worden genoemd, hoe verloopt de discussie, op welke manier wordt er gedacht en in welke frequentie worden de argumenten genoemd. Artikelen die tijdens het lezen niet relevant bleken te zijn, zijn niet meegenomen in het onderzoek. Deze artikelen gingen niet over het Fries onderwijs, voor- en/of nadelen van Fries onderwijs. Voorbeelden hiervan zijn aankondigingen van aangenomen leerkrachten in Friesland of enkel de invoering van Fries onderwijs op een school, zonder verdere informatie. Tijdens het verzamelen van de data is systematisch gewerkt. De artikelen zijn gefilterd op datum. Vervolgens zijn alle artikelen doorgelezen. Relevante krantenartikelen zijn samengevat in een schema, waarna het schrijven van de resultaten mogelijk werd.

Rond de kern van het onderzoek is gewerkt met krantenartikelen, met aanvullende bronnen uit Friese archieven. Er zijn enkele archiefstukken gebruikt die bewaard worden bij Tresoar in Leeuwarden.

Voorzichtige emancipatie (1905-1915)

Een lange tijd was het Fries een bloeiende taal, waar men erg trots op was. De liefde voor de eigen taal was groot, maar het gebruik ervan werd in de loop van de 16^e eeuw steeds minder. Er waren steeds minder mensen die de taal nog konden schrijven. De taal werd wel nog steeds gesproken. Dit kwam omdat er een einde kwam aan de Friese vrijheid. Onder bewind van Albrecht van Saksen werd het bereik van het Fries in het openbare leven teruggedrongen. Aan het begin van de 20^e eeuw kwam hier verandering in.¹⁷ Het nationalisme in Nederland kwam steeds meer op, de roep om een natie werd steeds sterker. Taal werd hierbij ingezet als belangrijke component: de taal kon de bevolking verbinden en de natie versterken. In Nederland was de dominante taal het Nederlands. Maar ook het Friese nationalisme nam toe. Dit had invloed op de discussie die gevoerd werd over de dominante taal in het onderwijs. Aan de ene kant waren er voorstanders van Fries taalonderwijs die met een voorzichtige aanpak het Fries in wilden voeren op de basisschool. Aan de andere kant waren er tegenstanders van Fries taalonderwijs die wilden dat enkel het Nederlands onderwezen werd op de basisschool.

Aan het begin van de 20^e eeuw werd er enkel Nederlands gegeven op de basisschool in Friesland. Het Fries werd niet gegeven en werd alleen informeel gebruikt ter ondersteuning van leerlingen. Er waren echter wel Friezen die graag wilden dat het Fries een plek in het onderwijs zou krijgen. In 1844 werd het Selskip for Fryske Tael- en Skriftekennisse opgericht.¹⁸ Dit Selskip werd opgericht ter bevordering van het Fries in de samenleving. De oprichter Harmen Sytstra en veel van de leden waren Friese plattelandsonderwijzers. Het doel was om de Friese identiteit te versterken door het schrijven van Friese teksten en het opvoeren van amusement in het Fries. Een voorbeeld van amusement is de verhalenprogramma ‘Winterjûnenocht’ van Waling Dykstra.¹⁹ Ook zette het Selskip zich in voor Fries in het onderwijs. Vanaf het begin van de 20ste eeuw kreeg dat resultaat. Het jaar 1907 zou gezien kunnen worden als een kantelpunt voor het Fries in het basisonderwijs. In dat jaar werd er namelijk subsidie gegeven door de Gedeputeerde Staten aan het Selskip for Fryske Tael- en Skriftekennisse.²⁰ Door het ontvangen van deze subsidie werd het voor het Selskip mogelijk om een plan voor Fries onderwijs buiten de schooluren te schrijven en uit te voeren als een

¹⁷ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, ‘Ho stiet it mei de saek fen 't Fryske ûnderwiis?’, 22 mei 1907.

¹⁸ Tresoar, ‘Stukken betreffende het verlenen van subsidie aan het Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse teneinde het onderwijs in het Fries te verbeteren, 1900-1918’.

¹⁹ Joke Corporaal, Salang't de beam bloeit. 800-hjoed. 46-47 *Bornmeer/Tresoar*, 2018.

²⁰ Tresoar, ‘Stukken betreffende het verlenen van subsidie aan het Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse teneinde het onderwijs in het Fries te verbeteren, 1900-1918’.

privaatcursus. De overheid moest toestemming geven voor Fries in het lager onderwijs. Buiten de schooluren zou het invoeren van het Fries niet ten koste gaan van andere vakken binnen schooltijd.

Het invoeren van het Fries was nodig voor het behoud van de Friese cultuur.²¹ Tegenstanders vroegen zich af wat de Friese cultuur anders maakte dan andere culturen. Overal was namelijk cultuur en die kon ook los gezien worden van de taal. Ook was er de vraag of er onderwijs voor nodig was om van cultuur te genieten. Friezen zagen taal als een belangrijke cultuurschat en een middel om te functioneren in de samenleving.²² Taal zou mensen verbinden en zou de relatie tussen school en thuis versterken.

Het begin van het initiatief voor Fries onderwijs kende een moeizame start. Hoeveel uren het Fries werd gegeven buiten schooltijd was erg wisselend en afhankelijk van de regio.²³ Hoewel er op enkele scholen wel Fries onderwijs gegeven werd, was dit lang niet overal zo. Veel scholen kampten met een leerkrachtentekort en een lastige financiële situatie.²⁴ De leerkrachten die Fries gaven, waren soms al vrij oud en gingen met pensioen, en er kwamen te weinig nieuwe leerkrachten bij die Fries wilden en konden geven. In 1915 werd besloten om een Friese akte (bevoegdheid) in te stellen door het Selskip, ter bevordering van de kwaliteit van het onderwijs.²⁵ Gehoopt werd dat er meer leerkrachten zich aan zouden melden voor de facultatieve akte. Het 'Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse' gaf de leerkrachten een vergoeding, maar ook hier ontstonden problemen. Het kon voor het Selskip niet uit om alle leerkrachten te betalen als er maar weinig leerlingen het Fries volgden. Ouders betaalden een vast bedrag per kind en leerkrachten kregen een vast bedrag per cursus, dus als er te weinig aanmeldingen waren, moest het Selskip zelf veel geld inleggen om het onderwijs in het vak Fries door te laten gaan. Hoewel er in het begin van deze periode in bewegingskringen veel blijdschap heerste over de subsidie voor Fries onderwijs volgde er rond 1912 een periode met teleurstellingen. Het aantal aanmeldingen voor Fries buiten school verliep minder snel dan verwacht en het Fries onderwijs leek te falen. Volgens Jan Jelles Hof waren er meerdere redenen waarom het Fries onderwijs niet slaagde.²⁶ Hij gaf allereerst aan dat het Selskip for Fryske Tael- en Skriftekennisse de zaken niet goed op orde had en dat zij de organisatie rondom Fries onderwijs niet goed genoeg deden. Daarbij kon er ook gekeken

²¹ Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friese taal', 28 december 1929.

²² Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Frysk onderwijs-kongres', 31 december 1931.

²³ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Mastergearkomste to Ljouwert.', 22 juni 1910.

²⁴ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Mastergearkomste to Ljouwert.', 14 juni 1911.

²⁵ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Algemiene gearkómste fen it Frysk Selskip.', 20 juli 1915.

²⁶ Jan Jelles Hof, 'Underwiis yn Frysk', *Yn us eigen tael*, 1912, geraadpleegd op 8 april 2022 bij Tresoar.

worden naar het Friese volk, dat zich onvoldoende inzette voor het Fries taalonderwijs. Het Friese volk liet een zekere mate van desinteresse zien richting het Fries onderwijs. Leden van het Selskip hadden het gevoel dat zij onderdeel waren van een kleine groep die zich inzette voor het Fries taalonderwijs en dat de bevolking niet meehielp. Het Friese nationalisme leek niet breed gedragen door de bevolking. Opgeroepen werd dat iedere Fries zijn schouders eronder moest zetten en zich meer moest inzetten voor het Fries en het Fries taalonderwijs.

Het initiatief voor Fries taalonderwijs riep onder sommige mensen ook sterk verzet op. Allereerst waren er tegenstanders die vonden dat het Nederlands voor het Fries geplaatst moest worden.²⁷ Het was belangrijk dat kinderen in Friesland eerst goed Nederlands leerden, voordat er Fries gegeven werd. Daarbij hoefden de leerlingen het Fries ook niet heel goed te beheersen. Het Nederlands kon gezien worden als het belangrijkste vak op school en het Fries had geen rol in het onderwijs. De tijd die voorstanders van Fries onderwijs wilden besteden aan Fries kon beter besteed worden aan iets anders, zoals bijvoorbeeld het Nederlands, aldus de tegenstanders. Het idee ‘wie zijn taal niet eert, eert zichzelf niet’ ging niet op. Men kon het Fries eren, maar moest dit doen buiten schooltijd om. Er heerste een zekere mate van angst voor Fries fanatisme onder de tegenstanders. Men was bang dat het Nederlands zou verwateren en het Fries zijn positie in het onderwijs zou versterken. Tegenstanders waren ook bang dat het Friese gevoel van nationalisme sterker zou zijn dan het Nederlandse nationalisme. Tegenstanders vonden dat men zich hard moest maken voor het Nederlands en het Nederlands taalonderwijs. Voorstanders vonden dit een slecht argument en vonden dat Fries en Nederlands taalonderwijs goed naast elkaar konden bestaan. Zij vonden Nederlands als leervak erg belangrijk, maar zouden graag zien dat er ook ruimte kwam voor het leren van Fries. Het doel van Fries onderwijs was niet het Nederlands ondermijnen. Het doel van de voorstanders was om Friese kinderen, naast het Nederlands, ook hun eigen taal, het Fries, aan te leren. Voorstanders gebruikten een voorzichtige aanpak in de lobby voor Fries taalonderwijs. Het idee was dat het Fries, als bijzaak, het Nederlands, de hoofdzaak van het onderwijs, zou kunnen ondersteunen. Het Fries taalonderwijs zou daarbij ook goed zijn voor het leren van andere talen. Hoe meer talen een kind kende, hoe beter het kind andere talen zou kunnen begrijpen, volgens voorstanders van Fries onderwijs.²⁸ Voorstanders waren niet van

²⁷ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'It Frysk op 'e skoallen.', 8 augustus 1906.

²⁸ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Nijs út'e Fryske Letiertún. De Skotten te wekker roppen.', 26 augustus 1911.

plan om het Nederlands te laten varen, maar zouden ook hun streven naar Fries taalonderwijs niet opgeven.

Daarnaast twijfelden tegenstanders van Fries onderwijs aan de kwaliteit van de Friese woordenschat en spelling.²⁹ De spelling zou niet compleet zijn. Zo waren er bijvoorbeeld geen woorden voor ‘stationschef’, ‘automobiel’ en ‘fiets’. Daarnaast werden er verschillende spellingen gehanteerd en was er sprake van meerdere Friese dialecten. Er werd de vraag gesteld of er wel sprake was van een standaard, een ‘zuivere taal’, die onderwezen kon worden. Tegenstanders zetten het Fries weg als een inferieure taal ten opzichte van het Nederlands. Voorstanders waren het niet eens met dit argument. Zij stelden de tegenvraag of er wel sprake was van zuiver Nederlands. Ook het Nederlands kende vele dialecten en werd overal net anders gesproken. Elke taal kende dialecten en dit zou het onderwijs in Friesland juist kunnen verrijken. Het ‘Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse’ had daarbij aan het begin van de 20^e eeuw een spelling aangenomen die gezien werd als de standaardspelling, dus ook dat argument ging niet op.³⁰

Gedacht werd ook dat Friese leerkrachten weinig enthousiast waren voor de uitbreiding van onderwijs met het taalvak Fries, omdat zij een verhoogde werkdruk vreesden.³¹ Bovendien was er erg veel onduidelijkheid over de vergoeding die leerkrachten zouden krijgen voor het geven van Fries. In het voorstel voor Fries onderwijs op de basisschool werd geschreven dat de Friese lessen buiten de normale schooluren om zouden worden gegeven.³² Dit had als voordeel dat het niet ten koste ging van andere vakken en dat leerlingen buiten de schooluren om ook actief bezig waren. Het Fries zou daarbij niet worden ingevoerd als verplicht vak, maar zou facultatief zijn. De keuze voor het volgen van de lessen kwam te liggen bij ouders. Leerkrachten zouden een redelijke vergoeding krijgen voor het geven van Fries. Ouders betaalden het Selskip, indien mogelijk, als hun kind Fries volgde. Als ouders niet in de gelegenheid waren om voor het vak te betalen, betaalde het Selskip het bedrag.³³

²⁹ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema’s courant, ‘It Frysk op ’e skoallen.’, 8 augustus 1906.

³⁰ Leeuwarder courant, ‘INGEZONDEN STUKKEN. (Buiten verantwoordelijkheid der redactie). Onderwijs in de Friesche taal.’, 13 augustus 1906; Nieuwsblad van Friesland: Hepkema’s courant, ‘It Frysk op ’e skoallen.’, 8 augustus 1906.

³¹ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema’s courant, ‘It frysk op ’e skeallen.’, 29 september 1906.

³² Nieuwsblad van Friesland: Hepkema’s courant, ‘It Frysk op ’e skoallen.’, 8 augustus 1906; Nieuwsblad van Friesland: Hepkema’s courant, ‘It frysk op ’e skeallen.’, 29 september 1906.

³³ Tresoar, ‘Stukken betreffende het verlenen van subsidie aan het Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse teneinde het onderwijs in het Fries te verbeteren, 1900-1918’.

Dat het Fries buiten schooluren gegeven zou worden, werd niet door iedereen goed ontvangen.³⁴ Het plan viel buiten de schooltijd van kinderen en werd dus niet gezien als aanvulling op de leervakken. Het Fries buiten schooltijd geven zou hetzelfde zijn als dat een fanfaregroep gebruik maakte van het schoolgebouw. Het gebruik van het schoolgebouw maakte de fanfaregroep niet ineens een leervak. Zo zou het ook met het Fries zijn: geen leervak, dus het plan had geen bestaansrecht vonden de tegenstanders. Er werden echter meer leervakken gegeven buiten schooltijd, benoemden de voorstanders. Zo werd bijvoorbeeld handarbeid buiten de schooluren om gegeven, waarbij leerkrachten extra betaald kregen. Dit werd wel gezien als onderdeel van school, als een leervak. Het werd niet als redelijk ervaren om de fanfaregroep te vergelijken met Fries taalonderwijs door voorstanders van Fries onderwijs.

In 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit. Er werd weinig gepubliceerd over het Fries taalonderwijs. Voor de Eerste Wereldoorlog werd er jaarlijks een 'Friezendei' georganiseerd, door leden van de 'bûten-selskippen', vallend onder het Frysk Selskip.³⁵ Deze leden woonden zowel in als buiten Friesland. Op deze dag werd gesproken over het Fries, over de toestand van de selskippen en over Fries onderwijs. Ieder jaar werd er een andere plaats in Nederland gekozen om de Friezendei te houden. Er werd in 1914 echter geen Friezendei gehouden vanwege de plotselinge mobilisatie. In 1915 werd er in Utrecht wel een Friese preek gehouden en in 1916 was er een zangwedstrijd met Friese selskippen uit Friesland en buiten Friesland. In 1917 werd er een Friezendei in Deventer gehouden. Hier werd kort gesproken over Fries onderwijs met de volgende strekking: de Friese geest kon niet voortbestaan zonder het Fries. Friezen leefden nu in armoede van de Nederlandse vergeestelijking en het onderwijs kon een rol spelen bij het versterken van de Friese geest. Of het Friese volk achter Fries taalonderwijs stond was onduidelijk, want de bewegingen bestonden vooral uit Friese intellectuelen. Hoewel het onderwijs wel besproken werd gedurende de Friezendei, werden er geen acties ondernomen om het Fries onderwijs op de politieke agenda te krijgen. Een langere periode werd er niks gepubliceerd in de kranten over Fries taalonderwijs. Dit wil niet zeggen dat de Friese taalstrijders niks deden. De nationalistische beweging bleef sluimeren, maar zette geen actieve stappen om het Fries onderwijs in te voeren.

³⁴ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'It frysk op 'e skeallen.', 29 september 1906.

³⁵ Algemeen Handelsblad, 'Friezendel.', 18 juni 1917; Nieuwe Rotterdamsche Courant, 'Avondblad, A. Ketteren en Kunst. It Boun fen Fryake Sclakippen baten Fryalän. Fraiexencongres', 18 juni 1917.

Fel nationalisme (1925-1934)

Na een aantal jaren waarin de discussie omtrent Fries in het onderwijs weinig speelde, laaide de discussie weer op rond 1925. Het Friese nationalistische gevoel nam toe. Binnen de groep voorstanders van Fries onderwijs ontstonden spanningen. Er waren leden die de voorzichtige aanpak door wilden zetten en leden die radicaler wilden strijden voor Fries onderwijs. De argumenten die voor- en tegenstanders gebruikten in de discussie bleven gelijk, maar de mate waarin deze argumenten gebruikt werden nam toe ten opzichte van de vorige periode.

Het Fries werd nog steeds buiten schooltijd gegeven. Dit werd ervaren als een gemis door het Selskip, omdat school en thuis gescheiden werden.³⁶ In de onderbouw gebruikten veel leerkrachten het Fries in de klas ter ondersteuning en verduidelijking. Er waren leerlingen die het Nederlands niet goed genoeg beheersten en het Fries ter verduidelijking nodig hadden.³⁷ Thuis werd er enkel Fries gesproken en kinderen kwamen op school pas voor het eerst in aanraking met het Nederlands. Voor deze kinderen was het Nederlands een vreemde taal, die vanuit de methodes onderwezen werd als thuistaal. Om ook deze leerlingen op school te helpen werd het Fries ingezet. De verantwoordelijkheid van het Fries onderwijs lag bij de 'kritten', de deelverenigingen van het 'Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennisse'. Er waren hierdoor verschillen betreffende het Fries onderwijs per regio. Het hoofdbestuur van het Selskip bleef eindverantwoordelijk en controleerde de 'kritten'.³⁸ Het Selskip liep echter tegen een probleem aan: op de bijeenkomsten van de Selskippen was de opkomst erg laag. De bijeenkomsten werden als saai ervaren door de Friese bevolking. Het leek erop dat het nog steeds de plattelanelite waren die zich inzetten voor het Fries en erg nationalistisch waren, terwijl het Friese volk hen niet volgde. Dat de opkomst bij vergaderingen laag was, was niet bevorderlijk voor het doel dat het Selskip zich had gesteld. Zij wilden immers dat leerlingen niet alleen Nederlands leerden, maar ook Fries. Doel van het Fries onderwijs was dat het volk het Fries leerde lezen en schrijven, om het leven te verrijken en kennis op te doen over de geschiedenis van Friesland.³⁹ De school leidde leerlingen op voor een toekomstig maatschappelijk leven in Friesland. Als kinderen alleen Nederlands leerden, zou de toekomst in Friesland lastig worden.⁴⁰ Om dit doel te bereiken moest er onderwijs gegeven worden in

³⁶ Nieuwe Rotterdamse Courant, 'Onderwijs in de Friesche taal.', 23 november 1929.

³⁷ Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friesche taal.', 23 december 1929.

³⁸ Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, 'Algemeene Gearkomste Frysk Selskip', 13 juli 1925.

³⁹ Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, 'de saek fen it onderwijs', 13 februari 1930.

⁴⁰ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Frysk onderwijs-kongres', 31 december 1931.

het Fries. In andere landen, zoals Wales en Denemarken, was al gebleken dat tweetalig onderwijs mogelijk was, dus ook in Friesland zou dit mogelijk moeten zijn.⁴¹

Op welke manier het Fries invulling moest krijgen in het onderwijs was niet duidelijk geformuleerd.⁴² Zo werd er geopperd om het Fries als leervak buiten schooltijd te behouden, het Fries als leervak binnen schooltijd aan te bieden of als vervanging van het Nederlands. Men zou daarnaast ook los van de school cursussen aan kunnen bieden, in plaats van Fries onderwijs binnen school. Het Fries zou als verplicht vak ingevoerd kunnen worden, of als facultatief vak. Een andere optie was het gebruik van Fries bij andere vakken, zoals muziek en geschiedenis. Er waren dus meerdere mogelijkheden. Dit leidde tot spanningen binnen het Selskip. Aan de ene kant waren er leden die een sterk gevoel van Fries nationalisme ervoeren.⁴³ Sinds de Eerste Wereldoorlog was er een sterker besef gekomen van de relatie tussen staat en natie. In de nasleep van de Eerste Wereldoorlog werd naar een nieuw model van vrede en politieke stabiliteit gezocht.⁴⁴ Het begrip van ‘zelfbeschikkingsrecht’, dat een belangrijke plek innam in het 14-punten-plan van de Amerikaanse president Wilson, speelde in die discussies een centrale rol. Volkeren zouden in hoge mate zelf moeten kunnen beslissen over hun economische, sociale en culturele ontwikkeling. Deze discussies bereikten ook de Friese taalbeweging. Er waren rond deze tijd groepen in de Friese Beweging ontstaan die zich verzetten tegen eentalig onderwijs en naties.⁴⁵ Het Friese volk zou onderwijs in het Fries moeten eisen als recht van een eigen natie. De Friese natie stond tegenover het rijk, vonden de Friese nationalisten. Tegenstanders van Fries onderwijs waren voor de Eerste Wereldoorlog nog erg gericht op eentalig onderwijs, maar voelden nu ook een zekere mate van angst. Ze wilden niet weggezet worden imperialisten, dus het Fries werd geherwaardeerd.. Aan de andere kant waren er ook leden van het Selskip die onderdeel wilden blijven van Nederland.⁴⁶ Ze wilden niks weten van deze emancipatiedoelen. Zij waren Nederland juist dankbaar dat het Fries een positie kon en mocht krijgen naast het Nederlands. Deze leden waren van mening dat de nationalistische activisten het goede wat het Fries onderwijs opgebouwd had in Nederland het Friese imago bedorven had. De spanningen binnen de Friese Beweging nam

⁴¹ Leeuwarder courant, ‘INGEZONDEN STUKKEN. (Buiten verantwoordelijkheid der Redactie). It ûnderwiis yn it Frysk op 'e Legere Skoalle.’, 2 januari 1930.

⁴² Leeuwarder courant, ‘Onderwijs in de Friese taal’, 28 december 1929; Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, ‘Manifest oan de underwizers yn Fryslân’, 28 januari 1930.

⁴³ Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, ‘de saek fen it underwijs.’, 13 februari 1930; Leeuwarder nieuwsblad : goedkoop advertentieblad, ‘Manifest oan de underwizers yn Fryslân’, 28 januari 1930.

⁴⁴ Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, ‘Manifest oan de underwizers yn Fryslân’, 28 januari 1930.

⁴⁵ Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, ‘de saek fen it underwijs.’, 13 februari 1930; Leeuwarder nieuwsblad : goedkoop advertentieblad, ‘Manifest oan de underwizers yn Fryslân’, 28 januari 1930.

⁴⁶ Leeuwarder courant, ‘Het onderwijs in het Friesch’, 17 december 1929; Leeuwarder courant, ‘Onderwijs in de Friese taal’, 28 december 1929.

dus toe. Een taalstrijd vonden veel mensen niet wenselijk. Voorstanders van Fries taalonderwijs dachten dat de taalstrijd ten einde zou komen als het Fries toegelaten werd in het onderwijs naast het Nederlands,⁴⁷ terwijl tegenstanders van Fries onderwijs een bepaalde mate van vijandigheid voelden bij Friezen. De Friezen zouden zich volledig focussen op het Fries en geen oog hebben voor het Nederlands. Andere talen dan het Fries werden niet geaccepteerd.⁴⁸ Voor Friezen voelde het alsof ze in een tweestrijd zaten, waarbij de Friese identiteit en de Nederlandse identiteit met elkaar botsten.

De spanningen liepen niet alleen op binnen het Selskip. Ook de discussie voor of tegen Fries onderwijs laaide op, waarbij tegenstanders zich hard uitspraken. Hierbij gingen de bezwaren vooral om het Fries leren schrijven en lezen en waren de bezwaren niet specifiek gericht op het spreken.⁴⁹ Argumenten die eerder al gebruikt waren, werden nu weer naar voren gebracht.

Tegenstanders van Fries in het onderwijs dachten dat het Fries een ongunstige invloed zou hebben op het onderwijs. Het was belangrijk dat het Nederlands goed aangeleerd werd, want mensen moesten elkaar kunnen begrijpen door middel van taal.⁵⁰ In Nederland werd verwacht dat deze taal het Nederlands was, niet het Fries. Het Fries werd enkel gesproken in Friesland, en dit was maar een klein gebied van Nederland. Het aanleren van Fries had daarom weinig nut en de focus moest liggen op het Nederlandse schoolvak. Dit zou ook bevorderlijk zijn voor de leerlingen dachten tegenstanders. Kinderen konden zich niet goed uiten in het Nederlands, wat zorgde voor armoede en hulpeloosheid.⁵¹ Ze vertaalden de woorden van het Fries naar houderig Nederlands. Dit had een negatieve invloed op het zelfvertrouwen van de kinderen, maar kon verholpen worden door beter Nederlands taalonderwijs aan te bieden. Friezen zouden door het beheersen van het Nederlands ook minder last krijgen van een minderwaardigheidsgevoel en minder stug worden.⁵² Een deel van de voorstanders van Fries onderwijs wilde niet dat het Nederlands van de leerlingen zou verzwakken en zag het Fries niet als vervanging van het Nederlands, maar juist als een ondersteuning. Het Nederlands zou ook gegeven moeten worden, zodat leerlingen zich

⁴⁷ De standaard, 'Van den Frieschen Bodem', 17 januari 1934.

⁴⁸ Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friesche taal', 23 december 1929.

⁴⁹ Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friesche taal', 23 december 1929.

⁵⁰ Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friesche taal', 23 december 1929; Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friese taal', 28 december 1929.

⁵¹ Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, 'De Friezen en het Nederlandsen. De Fries een „geboren schoolmeester” — Taalonderwijs lijdt onder rekenonderricht — „Vertaald boerefriesch', 4 mei 1934.

⁵² Leeuwarder courant, 'INGEZONDEN STUKKEN. (Buiten verantwoordelijkheid der Redactie) De Friesche taal', 30 december 1929.

zouden kunnen uiten in zowel Fries als Nederlands. Onderzoek in Ierland en Wales had aangetoond dat andere talen het niveau van de rijkstaal bevorderden, omdat beide talen elkaar konden versterken als ze goed beheerst worden.⁵³ Kinderen vergelijken de talen met elkaar en maken minder fouten.⁵⁴

Veel Friezen beweerden dat het Fries een taal was en dat er in andere gebieden van Nederland enkel dialecten gesproken werden.⁵⁵ Het Fries stond verder af van het Nederlands dan de dialecten van het Nederlands afstonden, waardoor het leren van het Nederlands voor Friezen bemoeilijkt werd. Dit maakte geen verschil vonden tegenstanders: het aanleren van het Nederlands werd door alle kinderen als lastig ervaren, niet alleen door Friezen. De weerlegging op dit argument volgde al snel door voorstanders van Fries onderwijs. Het Fries was veel ingewikkelder dan een dialect. Een dialect leek enigszins op het Algemeen Beschaafd Nederlands (ABN), maar dat was bij het Fries niet het geval. Fries had een oude geschreven taal, een oudere letterkunde en een oudere Friese taalbeweging.⁵⁶ De taal had een eigen spelling/grammatica. Kinderen in Friesland vonden daarom het leren van het Nederlands lastiger dan kinderen buiten Friesland. Dit kwam ook omdat kinderen thuis Fries spraken en op school Nederlands moesten spreken. Dit voelde voor kinderen kunstmatig, vreemd en onwerkelijk.⁵⁷ De overgang van thuis naar school werd als te groot ervaren. Er werd gedacht dat de overgang kleiner zou worden wanneer kinderen op school ook Fries konden spreken. Het Fries zou dus gekoesterd moeten worden en ingezet moeten worden in het onderwijs op een positieve manier dachten de voorstanders.

Vanuit tegenstanders van Fries onderwijs werden er ook bezwaren gemaakt tegen de kosten en de noodzaak van Fries onderwijs.⁵⁸ Zo zou het Fries onderwijs veel geld kosten en zou de noodzaak ervan niet bewezen zijn. Er waren meerdere groepen betrokken bij het Fries onderwijs, zoals de leerkrachten, de ouders en de kinderen zelf. Voor al deze groepen waren er zowel bezwaren als voordelen aan Fries onderwijs.

Zo zou het voor leerkrachten nadelig zijn als het Fries onderwijs werd ingevoerd omdat zij nog meer belast zouden worden.⁵⁹ De schoolweek bestond uit 26 uur per week,

⁵³ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Frysk onderwijs-kongres', 31 december 1931.

⁵⁴ Nieuwe Rotterdamsche Courant, 'Onderwijs in de Friesche taal', 23 november 1929.

⁵⁵ Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friesche taal', 23 december 1929; Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friese taal', 28 december 1929.

⁵⁶ Leeuwarder courant, 'INGEZONDEN STUKKEN. (Buiten verantwoordelijkheid der Redactie). It ûnderwiis yn it Frysk op 'e Legere Skoalle.', 2 januari 1930; Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friese taal', 28 december 1929.

⁵⁷ Nieuwe Rotterdamsche Courant, 'Onderwijs in de Friesche taal', 21 november 1929.

⁵⁸ Nieuwe Rotterdamsche Courant, 'Onderwijs in de Friesche taal', 21 november 1929.

⁵⁹ Leeuwarder courant, 'ONS FRIESCHE LAND EN VOLK. XXXVI. ONZE TAAL', 20 december 1929.

waarbij er veel verschillende leervakken gegeven moesten worden. Het Nederlands werd al als erg lastig ervaren door zowel leerkrachten als leerlingen. De vraag was of leerlingen nog meer extra stof aankonden. Als dit niet het geval zou zijn, zou de invoering van Fries ten koste gaan van een ander vak.⁶⁰ De combinatie van verhoogde werkdruk en achteruitgang van andere vakken maakte de invoering van Fries nadelig voor leerkrachten.

Ook voor leerlingen zouden er nadelen zijn.⁶¹ Gevreesd werd dat het Fries onderwijs ten koste zou gaan van de beheersing van het Nederlands. Leerlingen beheersten het Nederlands nu al niet erg goed. Het invoeren van het Fries zou er ook voor zorgen dat er nog meer frisismen in het Nederlands voor zouden komen. Leerlingen zouden woorden volledig of gedeeltelijk overnemen vanuit het Fries naar het Nederlands. Kinderen op de lagere school zouden geen inzicht kunnen krijgen in hun eigen taal. Leerlingen zouden mogelijk basale kennis opdoen, maar niet voldoende inzicht in de taal om taalvergelijking toe te passen. Kinderen zouden daarbij maar één uur per week Fries krijgen, dus veel zouden ze niet leren van het Fries.⁶² Volgens tegenstanders zou het beter zijn om enkel Nederlands aan te bieden en de plaatselijke taal, in dit geval Fries, te gebruiken ter ondersteuning.⁶³ Voorstanders van invoering van het schoolvak Fries konden zich niet vinden in deze redenatie. Zij waren juist van mening dat kinderen het Nederlands beter zouden leren als zij ook het Fries leerden. Een andere taal leren zou voortkomen uit kennis en inzicht van de eigen taal.⁶⁴ Zij betoogden dus juist dat de onvoldoende scholing in het Fries een oorzaak was van de achtergebleven taalontwikkeling van het Nederlands. Als een kind meer kennis zou hebben van het Fries, zou het Nederlands ook verbeteren. Een kind zou op de basisschool inzicht moeten opdoen van zowel Fries als Nederlands. Als een kind geen inzicht in de taal op kon doen, zou het Nederlands taalonderwijs ook niet nuttig zijn. Zowel voor- als tegenstanders erkenden dat de verschillen in spelling en grammatica een probleem zouden blijven en dat dit niet te vermijden was.⁶⁵ Het lastige aan het Fries was dat de zinsopbouw anders ging dan de zinsopbouw in het Nederlands. Het spellingsprobleem zou mogelijk minder worden als er in het onderwijs aandacht was voor de vergelijking tussen de talen.

⁶⁰ Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friesche taal', 23 december 1929.

⁶¹ Leeuwarder courant, 'Het onderwijs in het Friesch', 17 december 1929; Leeuwarder courant, 'INGEZONDEN STUKKEN. (Buiten verantwoordelijkheid der Redactie) De Friesche taal', 30 december 1929.

⁶² Nieuwe Rotterdamsche Courant, 'Onderwijs in de Friesche taal', 21 november 1929; Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friese taal', 28 december 1929.

⁶³ Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friesche taal.', 23 december 1929.

⁶⁴ Leeuwarder courant, 'Het onderwijs in het Friesch.', 17 december 1929; Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friesche taal.', 23 december 1929; Leeuwarder courant, 'INGEZONDEN STUKKEN. (Buiten verantwoordelijkheid der Redactie) De Friesche taal', 30 december 1929.

⁶⁵ Leeuwarder courant, 'Onderwijs in de Friese taal', 28 december 1929.

Voor veel ouders was het erg belangrijk dat de kinderen naar school gingen.⁶⁶ De school zou hun kind voorbereiden op de toekomst. Zelf hadden de ouders geen Fries gehad op school, dus niet iedere ouder zag de noodzaak van het Fries in. Er waren ook ouders die de noodzaak van Fries onderwijs wel inzagen.⁶⁷ Zij vonden dat ouders een keuze mochten maken over hun kind. Kinderen waren van de ouders en niet van de staat, dus ouders zouden uiteindelijk moeten beslissen of een kind Fries zou krijgen of niet.

Eind jaren dertig kwam er een nieuwe lobby op gang voor de invoering van Fries onderwijs op basisscholen. De Afûk, opgericht in 1928, gevormd uit alle selskippen van Friesland, wilde dat de landelijk overheid zich inzette voor Fries onderwijs. Zij stuurden meerdere brieven naar de Minister van Onderwijs waarin zij opriepen Fries onderwijs in te voeren op de basisschool.⁶⁸ Dit werd ook persoonlijk besproken in Den Haag met minister Marchant, door een commissie die de Afûk samengesteld had. De minister had in 1929 advies gevraagd aan de Gedeputeerde Staten over het Fries in het onderwijs. Toch voelden veel voorstanders zich nog steeds niet gehoord.⁶⁹ In de onderwijs-ontwerpwet van minister Terpstra uit 1931 werd niet gesproken over het Fries onderwijs. Dit terwijl veel Friezen actief streden voor de positie van het Fries in het onderwijs. Ook kranten schreven regelmatig over Fries onderwijs. Veel voorstanders hadden het gevoel dat er sprake was van een anti-Friese regering. Gehoopt werd dat de staat de Friese autoriteiten zou steunen.⁷⁰ De provinciale overheid was wel een belangrijke bondgenoot in de lobby voor meer Fries onderwijs. Tegenstanders van Fries onderwijs dachten dat Friezen vooral uit waren op meer geld van de overheid.⁷¹ Ze hadden niet het idee dat de voorstanders van Fries onderwijs voldoende actie ondernamen. Voorstanders waren het hier niet mee eens: ze wilden niet meer geld, maar wilden hun eigen geld op een andere manier besteden, namelijk aan het Fries. De strijd voor invoering van het Fries als schoolvak continueerde.

⁶⁶ Leeuwarder courant, 'ONS FRIESCHE LAND EN VOLK. XXXVI. ONZE TAAL', 20 december 1929; Leeuwarder courant, 'INGEZONDEN STUKKEN. (Buiten verantwoordelijkheid der Redactie). It ûnderwiis yn it Frysk op 'e Legere Skoalle', 2 januari 1930.

⁶⁷ Leeuwarder courant, 'INGEZONDEN STUKKEN. (Buiten verantwoordelijkheid der Redactie). It ûnderwiis yn it Frysk op 'e Legere Skoalle', 2 januari 1930.

⁶⁸ Leeuwarder courant, 'It ûnderwiis', 25 juli 1934.

⁶⁹ Het Vaderland : staat- en letterkundig nieuwsblad, 'Onderwijs in het Friesch', 2 oktober 1931.

⁷⁰ Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, 'Algemeene Gearkomste Frysk Selskip', 13 juli 1925; Leeuwarder courant, 'INGEZONDEN STUKKEN. (Buiten verantwoordelijkheid der Redactie). It ûnderwiis yn it Frysk op 'e Legere Skoalle', 2 januari 1930.

⁷¹ Leeuwarder courant, 'Ûnderwiis yn it Frysk', 14 januari 1932.

Eerste successen (1935-1940)

Druk op de overheid om Fries taalonderwijs toe te laten op de basisschool nam steeds verder toe. Voorstanders van Fries als schoolvak vonden dat het onderwijs tekort zou schieten in haar opvoedende taal als er geen onderwijs gegeven zou worden over Friese geschiedenis en literatuur.⁷² Tegenstanders herhaalden veel tegenargumenten die al eerder benoemd waren in de discussie rondom het Fries in het onderwijs. Door het herhalen van argumenten leek het sentiment richting Fries onderwijs te veranderen.

Discussie rond het Fries groeide, vooral vanuit voorstanders van Fries in het onderwijs.⁷³ De manier waarop het Fries onderwezen werd, buiten schooltijd, werkte niet goed, omdat er weinig motivatie onder leerlingen was en omdat de lessen alleen in de winter gegeven werden. Het zou daarom beter zijn als het Fries ingevoerd werd binnen schooltijd, vonden de voorstanders. Zij vonden dat Fries binnen schooltijd de laatste kans was voor het behoud van de Friese taal en cultuur.⁷⁴ Als het Fries verdrongen werd door het Nederlands in het onderwijs, zou de taal verdwijnen en dit zou ook een verlies zijn voor Nederland.⁷⁵

In 1937 werd het besluit genomen dat er onderwijs gegeven mocht worden in het Fries, binnen schooltijd.⁷⁶ Het vak werd facultatief ingevoerd als onderdeel van de Lager Onderwijswet. Voor voorstanders van Fries in het onderwijs voelde dit als een eerste stap in de goede richting. Het Fries onderwijs zou moeten blijven groeien en niet bij alleen een facultatief vak moeten blijven. Om dit voor elkaar te krijgen moesten leerkrachten en ouders actie ondernemen.⁷⁷ Dit kon enkel als zij hun gevoel van minderwaardigheid verloren en de waarde van het Fries gingen inzien.⁷⁸ Friezen moesten niet denken dat Fries een inferieure taal was en niet nuttig zou zijn in het onderwijs, maar moesten juist geloven in de waarde van het Fries. Ze moesten beseffen dat het Fries mocht bestaan naast het Nederlands. Pas als dit besef er was zou het minderwaardigheidsgevoel verdwijnen.

Voordat het Fries ingevoerd werd in 1937 waren er nog veel vraagstukken waar zowel voor- als tegenstanders van Fries onderwijs mee zaten.

⁷² Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De N.S.B. en de Friesche taal. „Fryslân hat rjucht op Frysk ûnderwiis op skoalle”.', 27 mei 1936.

⁷³ Dragtster courant, 'Het Friesch in de School', 15 juni 1937.

⁷⁴ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De strijd om het Friesch op de lagere school', 2 februari 1938.

⁷⁵ Dragtster courant, 'Het Friesch in de School', 15 juni 1937; Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'It Frysk onderwijs.', 13 december 1937.

⁷⁶ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'IT FRYSK OP SKOALLE. De mûglikheid is der.', 21 mei 1937.

⁷⁷ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'IT FRYSK OP SKOALLE. De mûglikheid is der.', 21 mei 1937;

Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'A.F.U.K.', 16 juni 1937.

⁷⁸ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'It Frysk onderwijs.', 13 december 1937.

Zo dachten sommige ouders dat kinderen met alleen het Fries niet ver zouden komen in het leven.⁷⁹ Het Fries werd door hen ervaren als een blok aan het been. Dit zou onder andere zo zijn omdat Friezen de twee talen onvoldoende uit elkaar konden houden. Men beheerste beide talen onvoldoende en dit leidde tot schade bij beide talen. Voorstanders van Fries als schoolvak dachten juist dat de talen elkaar konden ondersteunen, mits goed onderwezen.⁸⁰ Daarbij zou het Fries belangrijk zijn voor het zelfvertrouwen van een kind en het eigen zijn van een kind. Dit zelfvertrouwen zou leiden tot beter Nederlands. De reden dat het Nederlands niet goed opgepakt werd, was omdat kinderen de talen niet goed met elkaar konden vergelijken.⁸¹ Dit zou veranderen door de invoering van het Fries. Onder ouders in Friesland was daarnaast de vraag of zij meer zeggenschap konden krijgen over het Fries.⁸² Ouders hadden over andere vakken niks te zeggen, dus voorstanders vonden dat dit voor het Fries niet anders moest zijn.

Voor het invoeren van het Fries als facultatief vak binnen schooltijd in 1937 heerste een periode waarin het onduidelijk was hoeveel voorstanders er waren voor Fries onderwijs.⁸³ Tegenstanders beweerden dat 70% van de Friese bevolking niks zou voelen voor Fries op school. Mogelijk zou dit percentage afnemen als het Fries ingevoerd zou worden, maar men was hier niet zeker van. Verwacht werd eerder dat de leiders die hard voor het Fries gestreden hadden weggezet zouden worden als 'sufferds'. De 'volkswil' voor het Fries was te laag en er was te weinig 'nationaal idealisme' in Friesland.⁸⁴ Er waren mensen die zich openbaar uitgesproken hadden voor Fries onderwijs. Zij vonden dat het percentage van 70% overdreven was.⁸⁵ De Friezen zouden het Fries horen kloppen in het hart. De taal werd gezien als een schat van de Schepper die bewaard moest blijven.⁸⁶ Een Fries zou een Fries blijven, ook als hij een andere taal zou spreken.⁸⁷ Dat het nationale idee niet altijd aanwezig was geweest, begrepen voorstanders. Echter was de nationale beweging de afgelopen jaren sterker geworden. De Friezen hadden een sterke wil en wilden Friesland behoeden van eentalig onderwijs. Men voelde zich verbonden met elkaar door afkomst, geschiedenis, de stamboom,

⁷⁹ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'IT FRYSK OP SKOALLE. De mûglikheid is der', 21 mei 1937.

⁸⁰ Dragtster courant, 'Het Friesch in de School', 15 juni 1937.

⁸¹ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De strijd om het Friesch op de lagere school', 2 februari 1938.

⁸² Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'EEN VOORSTANDER VAN OPENBAAR ONDERWIJS. IN ANDERT', 29 december 1937; Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De winnende tijd', 3 januari 1938.

⁸³ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De strijd om het Friesch op de lagere school', 2 februari 1938.

⁸⁴ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De winnende tijd', 3 januari 1938.

⁸⁵ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De strijd om het Friesch op de lagere school', 2 februari 1938.

⁸⁶ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'EEN VOORSTANDER VAN OPENBAAR ONDERWIJS. IN ANDERT', 29 december 1937.

⁸⁷ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'IT FRYSK OP SKOALLE. De mûglikheid is der', 21 mei 1937.

de taal en het verlangen.⁸⁸ Het Friese onderwijs kreeg veel sympathie omdat het dicht bij het hart van de bevolking lag.⁸⁹ Dit allemaal aldus voorstanders van Fries in het onderwijs.

Ook in de periode tussen 1935 en 1937, na al een taalstrijd van 30, 40 jaar, werd door veel tegenstanders gezegd dat de echte Friese taal niet bestond.⁹⁰ Er waren veel varianten van de taal. Hierdoor was het niet mogelijk om het lezen en schrijven te onderwijzen. De Friese taal bestond wel, zo vonden voorstanders. De taal bevatte vele nuanceringsen en varianten. Die hadden overigens alle talen, ook het Nederlands. Het zou ook gek zijn om te zeggen dat de kleur ‘rood’ niet bestond, omdat men te veel nuanceringsen en varianten van de kleur kon benoemen.

Verwacht werd dat het onderwijzen van zowel goed Nederlands als goed Fries moeizaam zou verlopen, omdat de ene taal ten koste van de andere taal zou gaan.⁹¹ De discussie continueerde en de discussiepunten bleven steeds gelijk. Tegenstanders vonden dat Nederlands voorrang zou moeten krijgen. Er werd namelijk gevreesd voor een achteruitgang van het Nederlands als het Fries ingevoerd zou worden. Het Fries onderwijs was daarbij niet nodig, want het nut van het Fries was niet duidelijk geformuleerd. Het vak zou daarom beter buiten schooltijd kunnen plaatsvinden. In het onderwijs zou dan tijd zijn voor het leren van Nederlands en het bijbrengen van normen en waarden. Hoewel veel voorstanders begrepen dat men niet enkel naar Friesland kon kijken, werd ook gedacht dat als men de wereld wilde verbeteren, men bij het eigen land moest beginnen.⁹² Het Fries was een belangrijk onderdeel van het eigen land en zou dus wel nuttig zijn. Als het Fries helemaal geen nut zou hebben, zouden leerlingen het vak niet willen volgen. Dit zou dan niet alleen gelden voor het Fries binnen schooltijd, maar ook buiten de schooluren om. Als men het nut niet inzag van het Fries, zou het helemaal niet gegeven moeten worden. Dit was echter niet het geval, vonden voorstanders, omdat het Fries wel zeker nut zou hebben. Daarbij zou de minister het Fries niet

⁸⁸ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Kristelike Friezendei to Utert', 21 februari 1938.

⁸⁹ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'IT FRYSK UNDERWIJS. 19 Maeije 1937—19 Maeije 1938', 20 mei 1938.

⁹⁰ Dragtster courant, 'Het Friesch in de School', 15 juni 1937; Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'EEN VOORSTANDER VAN OPENBAAR ONDERWIJS. IN ANDERT', 29 december 1937.

⁹¹ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'EEN VOORSTANDER VAN OPENBAAR ONDERWIJS. IN ANDERT', 29 december 1937; Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De strijd om het Friesch op de lagere school', 2 februari 1938; Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'FRYSK FORMIDDEN OM UTENS FRYSK FORMIDDEN OM UTENS SCOE 'T SA WEZE?', 23 februari 1938.

⁹² Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Ynstjûrd. DE IEPENBIERE SKOALLE EN IT FRYSK', 20 december 1937.

invoeren als het nadelige gevolgen zou hebben voor de leerlingen,⁹³ dus ook de verwachte achteruitgang zou meevallen, dachten voorstanders.

Een probleem waar men in het onderwijs tegenaan liep was dat er te weinig leerkrachten in het openbaar onderwijs waren die Fries konden geven.⁹⁴ Op het bijzonder onderwijs waren voldoende leerkrachten. Hierdoor ontstond het gevoel dat openbare leerkrachten de noodzaak van het Fries een stuk minder voelden dan hun collega's op christelijke basisscholen. Het bijzonder onderwijs implementeerde het Fries beter dan het openbaar onderwijs. Om de invoering van het Fries een succes te maken, moest er actie ondernomen worden. Voorstanders zetten door, omdat volgens hen de strijd nog niet verloren was. Men wilde het Fries in het openbaar onderwijs implementeren.⁹⁵

Bij de invoering van het Fries in het basisonderwijs werd besloten dat het vak gegeven mocht worden zonder bevoegdheid van de leerkracht.⁹⁶ Toch waren er scholen die een akte eisten van leerkrachten voordat zij aangenomen werden, om zo de kwaliteit van het onderwijs te waarborgen. Dat dit als eis gesteld werd, vond niet iedereen wenselijk: dit zou de invoering van het Fries tegenwerken en veel geld kosten. De belangstelling voor de akte nam toe na het invoeren van het Fries onderwijs in 1937. Er waren al veel scholen die in het eerste jaar na de invoering Fries gaven en leerkrachten de bevoegdheid lieten halen.⁹⁷ Er werden nieuwe leermiddelen gemaakt, uitgegeven door zowel Friese als Nederlandse uitgeverijen. In 1938 waren er al meer dan honderd Friese scholen waar Fries onderwijs gegeven werd binnen de schooluren. Voorstanders hadden het gevoel dat hun strijd iets opgeleverd had.⁹⁸

In 1940 brak de Tweede Wereldoorlog uit in Nederland. Hoewel de Duitsers actief waren in Nederland en regelmatig aanwezig waren bij bijeenkomsten over het Fries, konden deze nog wel doorgaan aan het begin van de oorlog.⁹⁹ Tijdens de bijeenkomsten werd opgeroepen dat de Friezen moesten blijven strijden voor Friesland en het Fries, met het hele volk. Benoemd werd dat iedereen zichzelf moest zijn en daar trouw aan moest blijven. De Duitse ideeën moesten niet klakkeloos overgenomen worden. De Friese taalinitiatieven

⁹³ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'EEN VOORSTANDER VAN OPENBAAR ONDERWIJS. IN ANDERT', 29 december 1937.

⁹⁴ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Ynstjûrd. DE IEPENBIERE SKOALLE EN IT FRYSK', 20 december 1937; Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De winnende tiid', 3 maart 1938.

⁹⁵ Leeuwarder courant, 'PERSOVERZICHT. IT FRYSK ÛNDERWIIS EN DE IEPENBIERE SKOALLE', 15 januari 1938.

⁹⁶ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De winnende tiid.', 3 januari 1938; Leeuwarder courant, 'PERSOVERZICHT. IT FRYSK ÛNDERWIIS EN DE IEPENBIERE SKOALLE', 15 januari 1938.

⁹⁷ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'IT FRYSK UNDERWIIS. 19 Maeije 1937—19 Maeije 1938', 20 mei 1938; Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, 'Friezendei to Amersfoart. Koarsang en Iepenloftspil', 5 juli 1938.

⁹⁸ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'IT FRYSK OP SKOALLE. De mûglikheid is der', 21 mei 1937.

⁹⁹ Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad, 'Dei fen 'e Fryske beweging', 21 oktober 1940.

konden in zekere mate toch doorgaan aan het begin van de Tweede Oorlog. De Duitsers waren niet tegen het Fries in het onderwijs. Zo vond de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) dat Friezen recht hadden op hun eigen taal en ook onderwijs moesten krijgen in deze taal.¹⁰⁰ Op het moment dat er geen Fries in het onderwijs gegeven werd, zou het onderwijs tekort schieten. Er was sprake van romantisch nationalisme, gebouwd op het idee van culturele eigenheid en oorspronkelijkheid. Hierdoor ontstond er meer ruimte voor het Fries aan het begin van de Tweede Wereldoorlog.

Toen in 1937 het Fries ingevoerd werd waren de voorstanders van Fries onderwijs tevreden. Zij vonden dat het kind centraal moest staan in het onderwijs, ook als het om Fries ging.¹⁰¹ De grondslagen van een cultuur zouden in de taal liggen.¹⁰² De Nederlandse cultuur moest versterkt worden door het volkseigene te versterken. De vraag was of het 'volkseigene' versterkt kon worden als men de thuistaal negeerde in het onderwijs. Friesland wilde zich niet afscheiden van Nederland,¹⁰³ maar wilde wel graag onderwijs in het Fries aldus de voorstanders. Een gastvrij Nederland zou het Fries moeten waarderen en niet tegenwerken.¹⁰⁴ De taalstrijd voor Fries onderwijs ging niet tegen de Nederlanders en het Nederlands, maar tegen het onbegrip en de misverstanden rondom het Fries. Niet alleen Friezen, maar ook Nederlanders waren verantwoordelijk voor hoe het zou gaan met het onderwijs in Friesland.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'De N.S.B. en de Friesche taal. „Fryslân hat rjucht op Frysk ûnderwiis op skoalle”', 27 mei 1936.

¹⁰¹ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'A.F.U.K.', 16 juni 1937.

¹⁰² Nieuwe Harlinger courant, 'Ter bespreking.', 11 oktober 1940.

¹⁰³ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Het Friesch op de lagere School Het Rapport der Commissie van de Bond van Nederl. Onderwijzers', 25 november 1936.

¹⁰⁴ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'Kristelike Friezendei to Utert', 21 februari 1938.

¹⁰⁵ Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant, 'FRYSK FORMIDDEN OM UTENS FRYSK FORMIDDEN OM UTENS SCOE 'T SA WEZE', 23 februari 1938.

Conclusie

Tijdens het uitvoeren van dit onderzoek stond de volgende onderzoeksvraag centraal: *‘Hoe heeft de taalpolitieke discussie omtrent het Fries taalonderwijs zich ontwikkeld in de periode 1905 tot 1940?’*. Het doel was om in kaart te brengen welke voor- en tegenargumenten genoemd werden voor de invoering van Fries onderwijs op de basisschool in desbetreffende periode. Het onderwijs was een belangrijke plek voor taalpolitiek. Welke taal onderwezen werd, werd voornamelijk besloten door de landelijke overheid.

Aan het begin van de 20e eeuw werd het Fries geïntroduceerd in het onderwijs. Het Selskip was een van de belangrijkste aanjagers. Vanaf 1907 mocht het Fries met provinciale subsidie gegeven worden buiten de schooluren. Daarna volgde een taalstrijd waarbij er voor- en tegenstanders waren van Fries onderwijs op de basisschool. Voorstanders wilden dat het Fries ingevoerd werd binnen schooluren, terwijl tegenstanders de voorkeur gaven aan eentalig onderwijs met alleen Nederlands. Zowel de groep voor- als tegenstanders bestond voornamelijk uit intellectuelen van de plattelandselite, waaronder schoolmeesters. Er werden verschillende voor- en tegenargumenten benoemd. Opvallend was dat de argumenten die gebruikt werden gedurende de 35 jaar weinig veranderden. De inhoud van de argumenten bleef hetzelfde, enkel de mate waarin de discussie gevoerd werd nam toe. Eerst was er sprake van een voorzichtige aanpak bij de voorstanders. Na de Eerste Wereldoorlog kwam er een fellere vorm van Fries nationalisme op, waardoor voorstanders zich meer uitspraken. Dit riep sterkere reacties op van de tegenstanders. Uiteindelijk kregen de voorstanders van Fries onderwijs wat ze wilden: het vak werd ingevoerd in het basisonderwijs in 1937 als een facultatief schoolvak binnen schooltijd.

Tegenstanders vonden dat het Nederlands voorrang moest krijgen boven het Fries. Zij waren van mening dat er één taal moest zijn in Nederland. Dit past bij het idee van natievorming. Er heerste angst voor fanatisme: het Fries zou het Nederlands kunnen verdrijven. Het Nederlands zou verwateren en de positie in Friesland kwijtraken. Het Fries zou leerlingen niet goed voorbereiden op de toekomst. Voorstanders wilden graag dat het Fries ingevoerd zou worden als schoolvak onder schooltijd. Zij wilden daarbij het Nederlands niet ondermijnen en zouden graag zien dat de talen naast elkaar zouden bestaan in het onderwijs. Afscheiden van Nederland vonden zij niet wenselijk, want Friesland was economisch afhankelijk van Nederland. Er heerste bij voorstanders angst voor marginalisatie. Hoewel zowel voor- als tegenstanders enig begrip voor elkaar leken te hebben, lagen sentimenten en taalhouding aan de basis van de argumenten. Men was voor of tegen Fries in

het onderwijs en zocht hier argumenten bij. Het sentiment voerde de boventoon in de taalstrijd rondom het Fries in het onderwijs. Waar het sentiment precies lag, was moeilijk vast te stellen. Misschien was het sentiment voor de taal, en dan zowel voor het Nederlands als voor het Fries. Onderzoek naar taalverwerving en goed onderwijs was er tussen 1905 en 1940 nog niet genoeg.

De taalstrijd in Friesland kon in verband gebracht worden met het opkomende nationalisme aan het begin van de 20ste eeuw. Het gevoel van nationalisme leidde tot voor- en tegenstanders van Fries taalonderwijs, zowel binnen als buiten Friesland. Het effect van nationalisme was erg complex en niet eenduidig. Friezen zaten met een dilemma: ze wilden strijden voor het Fries, maar wilden ook bij Nederland horen. Ze voelden een sterke verbondenheid met Nederland en zagen het nut van Nederlands onderwijs in. Echter voelden ze zich ook Fries. Hierdoor ontstond er spanning tussen het Friese gevoel van nationalisme en het Nederlandse gevoel van nationalisme. Anderson beschreef dit als ‘imagined communities’. Friezen hoorden bij zowel een Friese gemeenschap als een Nederlandse gemeenschap. Wel speelde bij voorstanders de vraag hoe sterk mensen zich verbonden voelden met het Fries. In de onderzochte periode kwamen de meeste initiatieven voor het inrichten van onderwijs vanuit het Selskip.

De onderzochte periode kan verdeeld worden in delen. Van 1905 tot 1915 was er sprake van voorzichtige emancipatie. Daarna volgt een periode van fel nationalisme van 1925 tot 1935. Vanaf 1935 treedt de institutionalisering op met de eerste successen voor Fries in het onderwijs.

Discussie

Gedurende dit onderzoek is er een systematische studie gedaan van krantenartikelen in de periode 1905 tot 1940. Hierin zijn opiniestukken geschreven over de voor- en nadelen van het Fries onderwijs. Er zijn voornamelijk krantenartikelen gebruikt en enkele archiefstukken. Voor vervolgonderzoek wordt aangeraden om het onderzoek te verrijken met andere type bronnen, zoals aanvullende archiefstukken, politiek debat of correspondenties. Hier is nu niet voor gekozen vanwege beperkingen in tijd.

Het doen van een systematische studie van krantenartikelen kent zijn nadelen. Een van deze nadelen is dat er maar een beperkte groep zich uitspreekt in de krantenartikelen: enkel intellectuelen en plattelandselite die uitgesproken voor of tegen Fries onderwijs waren, schreven opiniestukken in de krant. De rest van de bevolking werd niet of nauwelijks gehoord. Hier moet rekening mee gehouden worden bij het lezen van de resultaten.

Ook is het Frysk Selskip maar één van de vele organisaties in Friesland. Naast het Fries Genootschap (1827) werden aan het begin van de twintigste eeuw meer selskippen opgericht, zoals opgemerkt in de inleiding: Kristlik Frysk Selskip (1908), Jongfryske Mienskip (1915) en Roomske Frysk Boun (1917). Vanuit hun eigen zuilen reageerden zij ook op discussies over Fries onderwijs. Het onderzoek had uitgebreid kunnen worden met hun perspectieven.

Daarnaast zou het voor een vervolgonderzoek interessant zijn om te kijken naar de periodes van de Wereldoorlogen. De periode van de Eerste Wereldoorlog is nu enkel oppervlakkig onderzocht, maar zou nog verder onderzocht kunnen worden met correspondentie die zich in de archieven van Tresoar bevindt. De periode van de Tweede Wereldoorlog is nu niet onderzocht, omdat die buiten het bestek van dit onderzoek viel. Onderzoek naar hoe het Friese nationalisme beïnvloed wordt door de Duitse bezetting is gedaan door Gjalt Zondergeld, door Sjoerd van der Schaaf en door Johan Frieswijk, maar is niet meegenomen in dit onderzoek. Hier spelen namelijk andere problematieken doorheen.

Archieven

Voor het verzamelen van historische bronnen is gebruik gemaakt van meerdere archieven. Het gaat om:

Delpher, <https://www.delpher.nl>, geraadpleegd van 11 maart 2022 tot 2 juni 2022

Tresoar, <https://www.tresoar.nl> en op locatie, geraadpleegd van 7 april 2022 tot 31 mei 2022

Literatuurlijst

Afûk. (z.d.). *Geschiedenis van het Fries*. Geraadpleegd op 18 maart 2022, van

<https://afuk.frl/nl/over-het-fries/skiednis-fan-it-frysk/>

Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Revised Edition* (Herz. ed.). Verso.

Buijtenen, M. V. (1988). O. Vries, Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid. *BMGN - Low Countries Historical Review*, 103(3), 440–442. <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.2992>

Corporaal, J. (2018). *Salang't de beam bloeit: koarte skiednis fan de Fryske literatuer (Frisian Edition)*. Uitgeverij Bornmeer.

De Groot, P. (2007, 27 november). 'Hoeden en bedaard' met Friese les. Leeuwarder Courant. Geraadpleegd op 18 maart 2022, van <http://www.ffu-frl.eu/2007/P-07-11-27-Hoeden.bedaard.html>

Gorter, D. (2008). Developing a Policy for Teaching a Minority Language: The Case of Frisian. *Current Issues in Language Planning*, 9(4), 501–520. <https://doi.org/10.1080/14664200802364996>

Hawkey, J., & Langer, N. (2016). 5 Language policy in the long nineteenth century: Catalonia and Schleswig. *Current Trends in Historical Sociolinguistics*, 81–107. <https://doi.org/10.1515/9783110488401-008>

Hemminga, P., Van Lengen, H., Steensen, T., Hiemstra, S. T., Rie, Y., Van Lengen, H., Fryske Rie, & Ynterfryske Rie. (2008). *De Fryslannen*. Afûk.

Hobsbawm, E. (1996). Language, Culture, and National Identity. *Social Research*, 63(4), 1065–1080. <http://www.jstor.org/stable/40971324>

Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning. (2007). *Frisian - The Frisian language in education in the Netherlands*. Mercator. Geraadpleegd op 14 april 2022, van <https://www.mercator->

research.eu/fileadmin/mercator/documents/regional_dossiers/frisian_in_netherlands_4
th.pdf

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2016, 3 maart). *Geschiedenis*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 30 mei 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap/organisatie/geschiedenis>

Rutten, G. (2019). *Language Planning as Nation Building: Ideology, Policy and Implementation in the Netherlands, 1750–1850*. John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/ahs.9>

Van Bijsterveld, S. (2013). Een vergeten episode uit de schoolstrijd: de ontdekking van ‘openbaar’ en ‘bijzonder’ onderwijs. *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, 4(3), 16–32.